

Т. В. Літвинчук, канд. філол. наук

ORCID ID: 0000-0003-0131-6368

e-mail: litvynchuk.ta@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО У СВІТОВІЙ ФІЛАТЕЛІЇ: ДОСВІД ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

Проаналізовано особливість реценції постаті Тараса Шевченка у поштовій продукції Американського континенту. Визначено домінантні риси репрезентації образу митця на прикладі тематичного фонду Музею Тараса Шевченка у Торонто (Канада), Українського музею-архіву у Клівленді (США) та окремої поштової документації, виготовленої на замовлення чи за підтримки операторів поштового зв'язку вказаних вище країн. Своєрідність репрезентації постаті Т. Шевченка досліджено на ідейному, візуальному та мовному рівнях: філателістична документація, віддрукована поза межами УРСР, доповнена символікою УНР, вирізняється домінантністю апелювання до автопортрета митця 1840–1841 рр. та переважанням української й англійської мов (чи їх дублюванням); поштова продукція УРСР, додатково до автопортрета митця 1840–1841 рр., апелює до світлин картин І. Досса та І. Крамського ("канонічного" образу митця), вирізняється клішованістю у сприйнятті його постаті ("революціонер-демократ") і домінантністю російськомовного оформлення, що в деяких випадках доповнене українською.

Ключові слова: філателія, пошта Канади й США, конверт, марка, автопортрет Т. Шевченка.

Одним зі способів поширення знань про суспільно-історичні процеси держави, її видатних осіб у сучасному світі є використання поштової продукції – конвертів, марок і штемпелів. Крім цього, попри орієнтацію суспільства на досягнення в інформаційній сфері та новітні технології, елементи поштової атрибутики залишаються свідченням суспільно-історичних зрушень всередині країни і своєрідним способом візуалізації її культурних надбань.

До прикладу після повномасштабного вторгнення РФ в Україну неабиякої популярності набувають марки патріотичного

спрямування. Зокрема, відповідно до інформації державного інформаційного агентства "Укрінформ", кількість осіб, які взяли участь в організованому Укрпоштою опитуванні щодо тематики марки, перевищила пів мільйона [14], що свідчить про згуртованість народу, його небайдужість щодо потреби закарбувати у такий спосіб виклики часу. При цьому тираж уведеної в обіг марки "Русській воєнний корабель... Всьо!" становив 3 млн одиниць і був проданий упродовж одного тижня [8].

Наведені приклади вказують на своєрідність реалій сьогодення: попри становлення віртуальної культури як прикметних рис сучасного світу (за Л. Божко [2]) та стрімке зростання кількості користувачів інтернет-ресурсів все ж залишається відсоток населення, орієнтований на традиційні канали сприйняття інформації, – друковані ресурси публіцистики, науково-популярної літератури та філателію. Зосередження уваги на останньому аспекті дає змогу підкреслити міждисциплінарність підходу: вивчення особливостей візуалізації ключових подій для певного етапу розвитку держави й видатних постатей для її культурно-історичного і літературного життя.

У цьому контексті науковий інтерес викликає дослідження своєрідності рецепції постаті Тараса Шевченка у поштовій продукції (конверти, листівки, марки, поштові штемпелі тощо) як одного зі способів репрезентації світові величі постаті митця. Концентрація уваги на візуалізації постаті Т. Шевченка у такому ключі зумовлена також і тим, що, відповідно до опитування Соціологічної групи "Рейтинг" у межах проєкту "Народний ТОП", саме його вкотре було визнано найвидатнішим українцем усіх часів [11]. До того ж подібне дослідження дозволить унаочнити значущість постаті митця для маркування національної свідомості, територіальної і культурної приналежності, оскільки, відповідно до Ст. 8 Конвенції Всесвітньої поштової спілки, марки національної пошти, як і валюта, "є виявленням суверенітету" [4, с. 97].

Зосередження уваги на особливостях візуалізації феномена Т. Шевченка на знаках поштової оплати Північного континенту не видається випадковим: об'єктом дослідження є тематичний фонд Музею Тараса Шевченка у Торонто (Канада), єдиного музею Північної Америки, функціонування якого присвячене

життю і творчості автора [10], фонд Українського музею-архіву у Клівленді (США), де завдяки подвижницькій діяльності кількох поколінь української діаспори вдалося зберегти предмети національної історії й культури тоді, як вони нищилися в умовах боротьби за власну державність [20], та окрема поштова документація, виготовлена за підтримки операторів поштового зв'язку країн американського континенту [12; 13].

Зважаючи на унікальність особистості Тараса Шевченка і позачасовість інтенцій його художніх текстів, творчі аспекти та мистецька спадщина найвидатнішого українця неодноразово ставали предметом досліджень Ю. Барабаша [1], П. Іванишина [6], С. Павличко [15], О. Сліпушко [19] та ін. До вивчення своєрідності візуальних аспектів інтерпретації постаті митця та його творчості вдавалися В. Косів [7], М. Рябченко [18], К. Чумак [21], Г. Шовкопляс [22] та ін. Питанню Шевченківської філателії присвячені енциклопедичні статті В. Пирога [16], [17]. Окремі аспекти інтерпретації постаті митця у поштовій продукції ставали предметом наукових студій Н. Шпакович [23], а також знайшли відображення у публікаціях В. Мельниченка [9] і Є. Гриценка [5]. Утім потребує вивчення своєрідність візуалізації та інтерпретації постаті Тараса Шевченка у поштовій продукції Північної Америки, що є домінантними ознаками маркування території діаспорою, особливостей сприйняття митця і його творчості на американському континенті, невіддільності української культури і літератури від світового контексту.

Уперше випуск марок (14 од.) на літературну тематику, на кожній із яких був зображений Т. Шевченко, здійснив уряд УНР у 1921 р. (рис. 1) Із цього комплексу розпочинається колекція Музею Тараса Шевченка у Торонто [10]. Свою назву ("Віденський номер") серія отримала відповідно до австрійського міста, у якому побачив світ. На марках представлений "канонічний" образ

Рис. 1

митця – у кожусі і шапці ("Портрет Т. Г. Шевченка" І. Крамського, 1871 р.), обрамлений написом українською мовою "Українська Народна Республіка". Прикметно, що у верхніх двох кутах марки міститься тризуб – державний герб УНР, офіційно визнаний Центральною Радою 12.02.1918 р. родовий знак князівського роду Рюриковичів – знак Володимира Святого (Хрестителя), а в міжвоєнний період – символ державності і боротьби українців за свободу. Відповідно до канонів поштової продукції, у нижніх двох кутах вказано номінал марки: від 1 до 200 грн. Серія віддрукована у двох варіантах: із зубцями та без них.

Через два роки уряд УНР, перебуваючи на еміграції у Варшаві, прийняв рішення про випуск додаткового комплекту марок. На них було додано наддруки щодо ініціалів УПП та номіналу, що свідчило про девальвацію гривні. Як зауважує Н. Шпакович, оригінальний комплект та марки з наддруком ніколи не перебували в офіційному поштовому обігу, однак використовувалися емігрантськими організаціями в агітаційній роботі [23].

Варто зауважити, що найбільша кількість поштової продукції, пов'язаної із постаттю Т. Шевченка, побачила світ за радянських часів і була приурочена знаковим датам: вшануванню пам'яті митця до 100-річчя та 150-річчя з дня смерті, святкуванню чергового ювілею народин митця, історичним подіям (н-д, встановленню пам'ятника тощо). Водночас філателістичні екземпляри, віддруковані у Північній Америці, мають певні відмінності від тих, які потрапили на американський континент з УРСР, що втілюється на візуальному, лінгвокультурному та концептуальному рівнях.

Зокрема, про останній із вказаних аспектів свідчить серія поштової продукції "Допомога голодуючим" (1921–1923 рр.), яка мала на меті зібрати кошти для подолання наслідків Голодомору (рис. 2). Завдяки впізнаваності Т. Шевченка вдалося привернути достатньо уваги і сформувані асоціації з тогочасною державою [10]. Йдеться про те, що з огляду на значущість постаті митця та впливовість його творів серед народу, образ, як зауважує П. Іванишин, часто намагалися зробити "своїм" політичні сили,

зокрема і вороже налаштовані до українського незалежного буття [6, с. 68]. Для цього використовували канонізований в УРСР образ Шевченка, який у радянських українців не асоціювався із його ранніми автопортретами чи світлинами у т. зв. "панському вбранні". Пояснення подібних уявлень знаходимо і в етнографічному нарисі О. Воропая, який наголошує: "кожухи, звичайно, носили колись козаки та селяни, а шуби – пани" [3, с. 395].

Рис. 2

Вказана серія перших офіційних поштових марок в Україні та світі, яку уряд СРСР замовив Імперській друкарні Вільгельма II Німеччини, складалася із чотирьох одиниць номіналом 20 + 20 крб (тираж – 1 млн од.). Є. Грищенко наголошує, що упродовж 25.06–11.08.1923 р. марки використовувалися в офіційному поштовому обігу в 9 містах для розрахунку за внутрішню і міжнародну кореспонденцію. З огляду на нетривалість обігу марки із відповідними поштовими відбитками серед філателістів поцінуються більше, аніж без них [5].

Подвійний номінал марок означав, що перша частина вартості (20 крб) мала покрити витрати на поштові потреби, інша (20 крб) надходила до фонду допомоги українцям для ліквідації наслідків голоду в Україні [23]. Традиційно для УРСР Т. Шевченко представлений у звичному для сприйняття образі (робота пензля І. Крамського); при цьому портрет обрамлений рослинним орнаментом. Серія представлена марками із зубцями, без них, а також із водяним знаком.

Про феноменальність постаті Т. Шевченка для українського народу і повсякчасну актуальність ідей його творчості, насамперед щодо боротьби проти поневолення, свідчить поштова продукція Табору переміщених осіб (рис. 3). Знаково, що завдяки розвитку суспільно-громадського, літературно-мистецького життя і видавничої діяльності у межах табору Ді-Пі (Регенсбург, Західна Німеччина) пошта використовувала свої

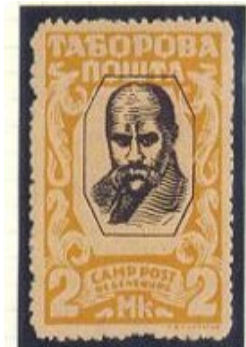

Рис. 3

марки – із зображенням Тараса Шевченка [10]. В основі – портрет митця, створений М. Микешиним (1959 р.) для видання "Кобзаря" на основі світлини поета, автор якої О. Шпаковский (1858–1859 pp.) [9]).

Увагу привертають написи, які, на відміну від філателістичної продукції УРСР, подані двома мовами: українською та англійською. Використаний спосіб подачі інформації дозволяє розширити коло осіб, обізнаних із явищем таборової пошти та постаттю українського митця.

Маємо наголосити, що серія, окрім наявності / відсутності зубців, вирізняється широкою палітрою кольорів (зелений, жовтий, багряний тощо) – ознакою, що вирізняє поштову документацією від тієї, що потрапила на американський континент з УРСР.

Також суттєво відмінним є й спосіб візуалізації постаті Т. Шевченка на марочних листах США, присвячених ушануванню пам'яті митця до сторіччя від дня його смерті (рис. 4). Йдеться про пам'ятне видання Українського архіву-музею у Клівленді (Огайо, США) – "Сторіччя безсмертного" (1861–1961 pp.).

Рис. 4

Це 18 мініатюрних зображень Шевченка (в основі – автопортрет, виконаний взимку 1840–1841 рр.), окремі з яких, додатково до імені й прізвища, доповнені відбитком автографу та інформацією про роки життя [12]. Композицію марочного листа довершують 6 мініатюр: по дві із зображенням видання "Кобзаря" (1840 р.), пам'ятника поету у Каневі та рукопису зі знаковими рядками "Заповіту" ("Поховайте та вставляйте, кайдани порвіте, і вражою злою кров'ю волю окропіте!") і датою написання поезії. Під кожною із мініатюр англійською мовою подано інформацію про замовника видання – архів-музей. Ліворуч і праворуч від них розміщено цитату Т. Шевченка із поезії "На вічну пам'ять Котляревському", якому пророкує вічну

славу: "Будеш, Батьку, панувати, поки живуть люди; поки сонце з неба сяє, тебе не забудуть" [12].

Отож можемо простежити, що оформлення вказаної одиниці філателістичної продукції вирізняється єдністю мовної, концептуальної та візуальної складових: автопортрет юного Шевченка (не в кожусі і смушевій шапці) на тлі природи доповнений цитатою зі знакового тексту митця, що формує стійкі асоціації із творчістю та феноменальністю його постаті для українського народу. Транслітеровані ім'я і прізвище митця уможливають увідповіднення філателістичної продукції із вимогами поштових операторів США, а також сприяють розширенню кола реципієнтів на американському континенті, обізнаних із постаттю Шевченка і його творчістю.

Збереження конотації щодо Шевченка як борця проти поневолення (серія "Тарас Шевченко – чемпіон свободи") представлене на сувенірних конвертах, погашених у Чикаго, США (10.03.1961). Принагідно маємо підкреслити певну своєрідність поштової продукції, віддрукованої за підтримки діаспори: встановлення і збереження кореляційних зв'язків між значущими для неї подіями – посвяченням прапора станиці Першої Української дивізії Української національної армії (07.05.1961) та ушануванням пам'яті (100-річчя з дня смерті) найвидатнішої особи українського походження Тараса Шевченка.

Ліворуч на обкладинці міститься відбиток автопортрета митця (1840–1841 рр.) та цитата із "Заповіту" ("Кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте") – рядки, які стали найбільш знаковими для українців, а відтак є найбільш представленими на поштовій продукції американського континенту. На відміну від радянської поштової продукції, представленій у зарубіжних фондах, зображення митця на обкладинці конверта виконане у кількох кольорових гамах (зеленій, синій, жовтогарячій тощо) і доповнене використанням тризуба – символу української державності, який для політичної системи СРСР вважався загрозливим, а відтак забороненим. Під зображенням митця зазначено інформацію про посвячення прапора станиці: "Братство вояків І УД УНА" [12].

Окрему одиницю фонду складає конверт із серії "Тарас Шевченко – чемпіон свободи", доповнений пам'ятною маркою на честь 150-річчя з дня його народження і з нагоди відкриття пам'ятника у Вашингтоні (рис. 5). Символічно, що визначальність для українського народу постаті Т. Шевченка як борця проти поневолення посилюється поєднанням зі світлиною Е. Дірксена, американського політика, лідера меншості сенату США, який відіграв вирішальне значення для прийняття Закону про цивільні права (1964 р.) і Закону про громадянські права (1968 р.), федеральних законів, що забороняють дискримінацію на підставі розбіжностей у расі, кольору шкіри, релігійних переконаннях чи етнічному походженню [12].

Рис. 5

Увагу привертає і той факт, що для поштової продукції США характерним було використання інтерпретованого зображення Шевченка. Зокрема, на обкладинці погашеного конверта міститься марка, віддрукована на основі зображення митця з аркушем паперу і пером на тлі водойми (в основі – образ, яким послуговувалися для потреб у Таборі переміщених осіб). Знизу розміщено інформацію про замовника – Український архів-музей у Клівенді (США). Не поміченим також залишається і той факт, що українська діаспора всіляко намагалася підкреслити тяглість боротьби народу за власну державність, додавши на поштову продукцію знаковий символ, заборонений в УРСР, – тризуб.

Подібну концепцію візуалізації постаті митця вдається простежити і на пам'ятному конверті, пов'язаному з діяльністю громадсько-політичної організації українців у США, – Організації державного відродження України [12]. Зокрема, додатково до зазначення років життя Т. Шевченка, відбитку його автопортрета (1840–1841 рр.), представленого у різних кольорових гамах та геометричних формах, традиційно для обкладинок конвертів, віддрукованих поза межами УРСР, міститься тризуб – символ української державності.

На відміну від філателістичної продукції американського континенту, поштова документація УРСР, представлена у музейних фондах США і Канади (рис. 6), присвячена переважно вшануванню пам'яті Т. Шевченка й приурочена сторіччю його смерті [10]. При цьому увагу привертає спосіб візуалізації постаті митця: традиційний для радянського суспільства образ, що формувався упродовж тривалого часу в свідомості широкого загалу й асоціювався із "найпопулярнішим" портретом (за С. Павличко), доповнюється українським рослинним орнаментом, факелом, який яскраво сяє й освічує все навколо, та розгорнутою книгою.

Рис. 6

Вказана композиція спонукає пригадати рядки з поезії "Учітеся, брати мої" та формує відповідні асоціації. Водночас кольорова гама залишається без змін: із дотриманням звичної для УРСР зелено-коричневої гами. Привертає увагу й мовне оформлення: на марці із зображенням хати Шевченка та його автопортрета (1840–1841 рр.), що випадає нечасто побачити на поштової продукції УРСР, збережений у фондах американських музеїв, а також на марці із традиційним для УРСР образом митця у смушевій шапці і кожусі простежуємо приналежність поштової продукції до певної країни ("Почта СССР") лише російською мовою. Формування асоціацій із митцем як просвітителем, підкріплене поданою на купоні цитатою: "І мене в сем'ї великий, в сем'ї вольний, новий, не забудьте пом'янути незлим, тихим словом" із його "Заповіту".

Окрема серія філателістичної продукції, приурочена до знаменних дат та покликана увіковічнити пам'ять митця, пов'язана із відкриттям йому пам'ятника у Вашингтоні (США, 1964 р.). Традиційно для поштових одиниць американського континенту, зокрема пам'ятної марки, в основі – автопортрет юного Шевченка (1840–1841 рр.), виконаний в коричнево-зеленій кольоровій гамі, доповнений рослинною символікою та автографом митця [12].

З цієї ж нагоди у США також було віддруковано сувенірний конверт Братства Першої Української дивізії Української національної армії із зображенням митця (рис. 7). Як і в попередніх зразках поштової продукції американського континенту, постать Шевченка у сприйнятті українською діаспорою вирізняється тяглістю і концептуальністю [12]. Йдеться про використання традиційного для закордонних реципієнтів образу митця, сформованого на основі автопортрета 1840–1841 рр., та дублювання інформації про видатного українця українською й англійською мовами. Подібний підхід дозволяв не лише увідповіднити подану інформацію з вимогами англomовних поштових служб і розширити коло осіб, ознайомлених із постаттю видатного українця, але й зберегти і поширити власні мовні й культурні цінності.

Рис. 7

Увагу також привертає кольорова гама обкладинки: жовті барви рослинного орнаменту, що обрамлює автопортрет митця, та інформація про дату події, ім'я й прізвище митця, замовника конверта, віддруковані блакитним кольором. Додатково на обкладинці розміщено марку із зубцями, погашеною штемпелем Вашингтону, із символічним хрестом та рядками із "Заповіту" – "І мене в сем'ї великій, в сем'ї вольній, новій, не забудьте пом'янути незлим, тихим словом". Марка виконана у синьо-коричневій

Рис. 8

Вашингтоні" / "Day of Unyeiling T. Shevchenko's Monument" [12]. Окремі штемпелі містили інформацію про непересічність його

постаті для боротьби за свободу ("Український поет свободи", "Чемпіон свободи"), а також візуально відтворювали зображення пам'ятника ("Shevchenko Monument Unyeiling"). Вказані заходи свідчили про маркування території американського континенту, інтегрування української культури й історії у світову, збереження і поширення власних національних цінностей.

З нагоди цієї пам'ятної дати у США також було віддруковано конверт (рис. 9), на якому подано розлогу інформацію про подію: світлину пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні, адресу його розташування, дату встановлення і навіть вагу [12]. Прикметно, що на конверті, присвяченому цій знаменній події, вдається помітити уривок із "Заповіту" англійською, а не українською мовою. Відтак використання поштової продукції у межах країни дозволяло більшій кількості осіб довідатися про творчість Т. Шевченка та самого митця. Додатково подано штемпель з інформацією про дату встановлення пам'ятника та традиційний для діаспори відбиток автопортрета митця 1840–1841 рр [12]. Доповнює композицію марка – аналогічна до тієї, що використовувалася для потреб Ді-Пі та на сувенірних конвертах ("Шевченко – чемпіон свободи") Українського архіву-музею у Клівленді.

Рис. 9

До 150-річчя від дня народження митця на території УРСР також була віддрукована поштова продукція із використанням світлин митця, візуальна і концептуальна складові якої мають проте певні відмінності. У фонді Музею Тараса Шевченка у

Торонто збереглися конверти, приурочені цій знаменній події. Прикметно, що серед поштових одиниць із зображенням пам'ятника митця у різних містах країни – у Донецьку, Харкові, Черкасах і Києві. На конверті, обкладинка якого презентує пам'ятник митцю у м. Харків (рис. 10), розміщено дві марки із зображенням двох світлин Т. Шевченка: йдеться про традиційний для радянського суспільства образ поета у смушевій шапці і кожусі ("Портрет Т. Г. Шевченка" І. Крамського, 1871 р.) та портрет Т. Шевченка 1959 р. для видання "Кобзаря" на основі роботи, виконаної фотографом О. Шпаковським (1858–1859 рр.). Традиційно на марках подано інформацію про топографічну приналежність ("Почта СССР"), роки життя митця та рік, в який марка побачила світ [10].

Рис. 10

З-поміж поштової продукції, присвяченої 150 річниці уродин Т. Шевченка УРСР, увагу привертають обкладинки конвертів з використанням найвідоміших серед загалу світлин митця (рис. 11): автопортрета 1840–1841 рр.; портрета пензля І. Крамського (1871 р.); інтерпретації відбитка світлини Т. Шевченка, зробленої у фотоательє І. Досса (1858 р.). Відповідно до тогочасних філателістичних традицій УРСР, на обкладинках подано інформацію про рік народження митця і рік, в який відбувалися урочистості з нагоди ювілею [10]. Додатково на кожному із конвертів містяться відбитки пам'яткового святкового штемпеля СРСР, аналогічного за змістом: "Святкування 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка" / "150 років з дня народження Т. Г. Шевченка" тощо. На одному із штемпелів, додатково до найменування події, з нагоди якої світ побачила вказана поштова продукція, додано відбиток світлини Т. Шевченка у профіль.

Рис. 11

З нагоди 175-річчя від дня народження Т. Шевченка на американському континенті віддруковано сувенірний конверт і відбиток пам'ятного поштового штемпеля серії "Засновник сучасної

Рис. 12

української літератури", друк серії "Український спадок" (рис. 12). Традиційно для американського континенту, в основі зображення на обкладинці конверта та поштового штемпеля – відбиток автопортрета Т. Шевченка (1840–1841 рр.). Окрім цього подано інформацію про прізвище та ім'я автора, вихідні дані щодо події [13]. Водночас увагу привертає марка, що концептуально відрізняється від віддрукованих на американському континенті.

Йдеться, зокрема, про мовний і візуальний аспекти: інформація щодо її походження, номінал і рік випуску подані російською мовою (ПОЧТА СССР, 1989, 5 к), а в основі – один із традиційних для УРСР портретів митця. Один з перших конвертів і марок незалежної України із зображенням Т. Шевченка, що зберігається у фонді музею Канади, датований 1992 р. [10]. Святковий штемпель, присвячений І з'їзду філателістів України (14.03.1992 р.), доповнений логотипом із зображенням митця у смушевій шапці і кожусі й обрамлений українським рослинним орнаментом. Також з нагоди 180-річчя від дня народження Т. Шевченка світ побачили конверти і святкові штемпелі із зображенням митця, в основі яких – відбиток світлини поета, виконаний у фотоательє І. Досса (1858 р.), обрамлений інформацією про ювілей митця. В основі святкового штемпеля – відбиток світлини, аналогічної на конверті.

До 175-річчя від дня народження Т. Шевченка було віддруковано поштову листівку з відбитковою маркою, логотипом та святковим штемпелем на честь митця із значенням серії – "Світочі української літератури" (08.07.1995 р.). В основі марки – фотопортрет митця, виконаний у фотоательє І. Досса (1858 р.), презентований у кольоровій гамі із зазначенням номіналу [10].

З нагоди 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка вперше в історії Північної Америки пошта Канади на замовлення Музею Шевченка в Торонто надрукувала марку із зображенням митця (рис. 13).

Рис. 13

Марка побачила світ у декількох форматах – в аркушах та буклетах – і мала обмежений тираж: 78 од. (по 12 марок у кожному буклеті). В основі марки – зображення традиційного для американського континенту автопортрета поета, виконаного упродовж 1840–1841 рр. [10].

Таким чином, вивчення матеріалів, обраних для аналізу рецепції постаті Т. Шевченка у поштовій продукції Американського континенту, свідчить про обізнаність суспільства США та Канади щодо постаті митця, насамперед завдяки діяльності української діаспори, її бажанню зберегти і поширити власні цінності про українську історію й літературу, найвидатнішим представником якої є Т. Шевченко. Переважна більшість поштової продукції (незалежно від її місця походження) побачила світ з нагоди вшанування пам'яті митця, присвячена відзначенню відповідної річниці з дня його народження або ж урочистостям, пов'язаним з його іменем.

Філателістична продукція, яка побачила світ поза межами УРСР, вирізняється прагненням зберегти українські державні традиції: на марках, листівках, обкладинках конвертів, святкових штемпелях використовується державна символіка (н-д, тризуб), що свідчить про збереження національної ідентичності; обрамлення логотипів із зображенням Тараса Шевченка містять написи, що підкреслюють феноменальну значущість митця для української історії: "Український поет свободи", "Чемпіон свободи". Водночас поштова продукція УРСР презентує клішовані для тогочасного сприйняття тези ("150 років з дня народження великого українського поета, письменника, *революціонера-демократа*"), покликані увідповіднити образ митця з тогочасною ідеологією, презентувати його суспільству як великого борця проти буржуазної системи.

Дещо відмінним є й використання відбитків автопортретів, портретів та світлин Т. Шевченка, які набули поширення серед філателії УРСР та Американського континенту: на Північному континенті перевагу віддавали використанню зображенню автопортрета митця, виконаного упродовж 1840–1841 р.; натомість поштова продукція УРСР вирізняється використанням, додатково до зображення автопортрету початку 1840-х, світлини, зробленої у фотоательє І. Досса (1858 р.) і відбиток роботи пензля І. Крамського (1871 р.), що підтримувало у свідомості користувачів поштової документації традиційного, "канонічного" образу Кобзаря.

Цілком очевидним є також використання мовного оформлення поштової продукції, що тиражувалася в УРСР і поза його межами. Написи на марках, конвертах і штемпелях біля логотипів поштової продукції УРСР здійснені переважно російською мовою, у деяких випадках мали дублювання українською. Натомість написи на подібних поштових одиницях, віддрукованих в інших країнах, представлені англійською мовою чи були продубльовані й українською.

Усе вищевикладене дає підстави стверджувати, що поштова продукція, яка у той чи інший спосіб апелювала до постаті Т. Шевченка сприяла поширенню знань про митця серед широкого загалу, зокрема й на території іншого континенту, сприяла

увічненню його пам'яті, засвідчувала непересічність його постаті для української і світової культури, а також засвідчувала потребу ідентифікації української діаспори з українською державою завдяки посередництву постаті та творчості митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабаш Ю. Тарас Шевченко: імператив України. Історіо- й національно-парадигма / Юрій Барабаш. К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2004. 181 с.
2. Божко Л. Д. Віртуальна культура в епоху постмодерну: туристські практики // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2016. № 4. С. 11–15.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / Олекса Воропай. К.: Мале виробниче підприємство "Оберіг", 1991. 442 с.
4. Всесвітня поштова конвенція // Статут, Додатковий протокол до Статуту, Конвенція Всесвітнього поштового союзу. – Бухарест : Б.в., 2004. С.87–126.
5. Грищенко Є. Про марку 1923 року, що десятиліття тому стала "Українською унікою". *УКРІНФОРМ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3136529-pro-marku-1923-roku-so-desatilitta-tomu-stala-ukrainskou-unikou.html> (дата звернення: 08.03.2022 р.)
6. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко: монографія / Петро Іванишин. К.: Академвидав, 2008. 391 с.
7. Косів В. Тарас Шевченко у візуальній ідентифікації українців / В. Косів // Вісн. Львів. нац. академії мистецтв. – 2014. Вип. 25. С. 211–220.
8. Кравченко О. За тиждень Укрпошта продала більше 3 млн марок "Русській воєнний корабель... Всього! ". *LB.ua*: https://lb.ua/society/2022/05/27/518164_tizhden_ukrposhta_prodal_bilshe_3.html
9. Мельниченко В. Тарас Шевченко: "Зайшов ненадовго до художника Микешина...". *Слово Просвіти*. 2020. 09 бер. URL: <http://slovoprosvity.org/2020/03/09/taras-shevchenko-zayshov-nenadovho-do-khudozhnyka-mykeshyna/>
10. Музей Тараса Шевченка у Торонто: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.shevchenko.ca/collections/collection.cfm?collection=9> (дата звернення: 21.02.2022 р.)
11. Народний ТОП: найвидатніші українці усіх часів (8-9 жовтня 2022 року). *Рейтинг*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/narodnyy_top_vydayuschiesya_ukraincy_vseh_vremen_8-9_oktyabrya_2022.html (дата звернення: 08.02.2023 р.)
12. Науково-освітній портал "Кобзар": офіційний веб-сайт. URL: <http://www.kobzar.info/> (дата звернення: 21.02.2022 р.)
13. Науково-освітній портал "Тарас Шевченко": офіційний веб-сайт. URL: <http://kobzar.ua/> (дата звернення: 21.02.2022 р.)
14. Нова марка: в опитуванні перемога "Доброго вечора, ми з України". *УКРІНФОРМ*: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3488606-nova-marka-v-opituvanni-peremogla-dobrogo-vecora-mi-z-ukraini.html> (дата звернення: 08.02.2023 р.)

15. Павличко С. Роздуми про вуса, навіяні одним оповіданням Олекси Стороженка / Соломія Павличко // *Теорія літератури*. К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2009. 679 с.

16. Пиріг Л. А. Філателія // *Шевченківський словник*. К., 1978. Т. 2. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/slovn41.htm> (дата звернення: 07.03.2022 р.)

17. Пиріг Л. Філателія Шевченківська // *Шевченківська енциклопедія: в 6 т. Т. 6.: Т – Я* / К.: НАН України, Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка, 2015. 1120 с. С. 503–507.

18. Рябенко М. Візуальний код Шевченка як маркер української території // *Шевченкознавчі студії*. 2019. Вип. 1(22). С. 308–331.

19. Сліпущко О. Тарас Шевченко і Київський університет: мовою фактів і документів // *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 40 (92). С. 239–246.

20. Український архів-музей у Клівленді/Ukrainian Museum-Archives, Cleveland, Ohio: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.umacleland.org/> (дата звернення: 18.02.2022 р.)

21. Чумак К. В. Фотографії Т. Г. Шевченка. *Ізборник*. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/photos.htm> (дата звернення: 22.02.2022 р.)

22. Шовкопляс Г. Щодо канонічності останнього портрета Т. Г. Шевченка в контексті моделей шевченкознавства радянської та пострадянської доби / І. Г. Шовкопляс // *Українська література в загальноосвітній школі*. 2014. №7/8. С. 6–9.

23. Шпакович Н. Тарас Шевченко на поштових марках. *Державний історико-культурний заповідник міста Острога*. URL: <https://ostroghcastle.com.ua/taras-shevchenko-na-poshtovyyh-markah/> (дата звернення: 08.03.2022 р.)

REFERENCES

1. Barabash Yu. Taras Shevchenko: imperativ Ukrainy. Istoriio- i natsiosofska paradyhma / Yuri Barabash. K.: Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia", 2004. 181 s. (in Ukrainian).

2. Bozhko L. D. Virtualna kultura v epokhu postmodernu: turystski praktyky // *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. 2016. № 4. S. 11–15. (in Ukrainian).

3. Voropai O. Zvychai nashoho narodu. Etnohrafichni narys / Oleksa Voropai. K.: Male vyrobnyche pidpriemstvo "Oberih", 1991. 442 s. (in Ukrainian).

4. Vsesvitnia poshtova konventsiiia // Statut, Dodatkovyi protokol do Statutu, Konventsiiia Vsesvitnoho poshtovoho soiuзу. – Bukharest : B.v., 2004. S. 87–126. (in Ukrainian).

5. Hryshchenko Ye. Pro marku 1923 roku, shcho desiatylittia tomu stala "Ukrainskoiu unikoiu". UKRINFORM. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3136529-pro-marku-1923-roku-so-desatylitta-tomu-stala-ukrainskou-unikou.html> (data zvernennia: 08.03.2022 r.). (in Ukrainian).

6. Ivanyshyn P. Natsionalnyi sposib rozuminnia v poezii T. Shevchenka, Ye. Malaniuka, L. Kostenko: monohrafiia / Petro Ivanyshyn. K.: Akademvydav, 2008. 391 s. (in Ukrainian).

7. Kosiv V. Taras Shevchenko u vizualnii identyfikatsii ukrainsiv / V. Kosiv // *Visn. Lviv. nats. akademii mystetstv*. 2014. Vyp. 25. S. 211–220. (in Ukrainian).

8. Kravchenko O. Za tyzhden Ukrposhta prodala bilshe 3 mln marok "Russkii voiennyi korabl... Vso!". LB.ua.: https://lb.ua/society/2022/05/27/518164_tizhden_ukrposhta_prodala_bilshe_3.html (in Ukrainian).

9. Melnychenko V. Taras Shevchenko: "Zaishov nenadovho do khudozhnyka Mykeshyna...". Slovo Prosvity. 2020. 09 ber. URL: <http://slovoprosvity.org/2020/03/09/taras-shevchenko-zayshov-nenadovho-do-khudozhnyka-mykeshyna/> (in Ukrainian).

10. Muzei Tarasa Shevchenka u Toronto: ofitsiyni veb-sait. URL: <https://www.shevchenko.ca/collections/collection.cfm?collection=9> (data zvernennia: 21.02.2022 r.). (in Ukrainian).

11. Narodnyi TOP: naivvydatnishi ukraintsi usikh chasiv (8-9 zhovtnia 2022 roku). Reitynh. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/narodnyy_top_vydayuschiysya_ukraincy_vseh_vremen_8-9_oktyabrya_2022.html (data zvernennia: 08.02.2023 r.). (in Ukrainian).

12. Naukovo-osvitnii portal "Kobzar": ofitsiyni veb-sait. URL: <http://www.kobzar.info/> (data zvernennia: 21.02.2022 r.). (in Ukrainian).

13. Naukovo-osvitnii portal "Taras Shevchenko": ofitsiyni veb-sait. URL: <http://kobzar.ua/> (data zvernennia: 21.02.2022 r.). (in Ukrainian).

14. Nova marka: v opytuvanni peremoha "Dobroho vechora, my z Ukrainy". Ukrinform: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3488606-nova-marka-v-opituvanni-peremogla-dobrogo-vecora-mi-z-ukraini.html> (data zvernennia: 08.02.2023 r.). (in Ukrainian).

15. Pavlychko S. Rozdumy pro vusa, naviiiani odnym opovidanniam Oleksy Storozhenka / Solomiia Pavlychko // Teoriia literatury. K.: Vydavnytstvo Solomiï Pavlychko "Osnovy", 2009. 679 s. (in Ukrainian).

16. Pyrih L. A. Filateliia // Shevchenkivskiy slovnyk. K., 1978. T. 2. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/slovn41.htm> (data zvernennia: 07.03.2022 r.). (in Ukrainian).

17. Pyrih L. Filateliia Shevchenkivska // Shevchenkivska entsyklopediia: v 6 t. T.6.: T–Ya / NAN Ukrainy, In-t I im. T. H. Shevchenka. K., 2015. 1120 s. S. 503–507. (in Ukrainian).

18. Riabchenko M. Vizualnyi kod Shevchenka yak marker ukraïnskoi terytorii // Shevchenkoznavchi studii. 2019. Vyp. 1(22). S. 308–331. (in Ukrainian).

19. Slipushko O. Taras Shevchenko i Kyivskiy universytet: movoiu faktiv i dokumentiv // Literaturoznavchi studii. 2013. Vyp. 40 92). S. 239–246. (in Ukrainian).

20. Ukrainskyi arkhiv-muzei u Klivlendi/Ukrainian Museum-Archives, Cleveland, Ohio: ofitsiyni veb-sait. URL: <https://www.umacleveland.org/> (data zvernennia: 18.02.2022 r.). (in Ukrainian).

21. Chumak K. V. Fotohrafii T. H. Shevchenka. Izbornyk. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/photos.htm> (data zvernennia: 22.02.2022 r.). (in Ukrainian).

22. Shovkoplias H. Shchodo kanonichnosti ostannoho portreta T. H. Shevchenka v konteksti modelei shevchenkoznavstva radianskoi ta postradianskoi doby / I. H. Shovkoplias // Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli. – 2014. – №7/8. – S. 6-9. (in Ukrainian).

23. Shpakovych N. Taras Shevchenko na poshtovykh markakh. Derzhavnyi istoriko-kulturnyi zapovidnyk mista Ostroha. URL: <https://ostroycastle.com.ua/taras-shevchenko-na-poshtovykh-markah/> (data zvernennia: 08.03.2022 r.). (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 09.04.23

T. V. Litvynchuk, PhD (Philol.)
ORCID ID: 0000-0003-0131-6368
e-mail: litvynchuk.ta@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

TARAS SHEVCHENKO IN THE WORLD PHILATELY: EXPERIENCE OF NORTH AMERICA

The article examines the peculiar reception and interpretation of Taras Shevchenko in the postal production of the American continent. The dominant features of the visualization of the master's image are traced using the example of the Taras Shevchenko Museum fund in Toronto (Canada), the Ukrainian Museum-Archive in Cleveland (USA) and separate postal documentation made to order or with the support of the postal operators of the countries indicated above.

It was established that the postal product, which became the subject of the study, testifies to the awareness of the society of the USA and Canada about the personality of the master, primarily thanks to the activity of the Ukrainian diaspora, its desire to preserve and spread its own values of Ukrainian history and literature, the outstanding representative of which is T. Shevchenko. It was found that the majority of postal documentation (regardless of the place of origin) saw the world on the occasion of the master's memory or was devoted to the celebration of the corresponding anniversary of his birth or celebrations associated with his name.

Conceptual differences in the formation and interpretation of the overall image of the master on the American continent and in the Ukrainian SSR are determined. Philatelic production, which saw the light outside the Ukrainian SSR, is distinguished by the desire to preserve state traditions through the use of Ukrainian symbols; logos with the image of the master contain inscriptions emphasizing his significance for Ukrainian history: Ukrainian poet of freedom, Champion of freedom. At the same time, the postal products of the Ukrainian SSR present stereotyped theses for the perception of the time, which correlate with the Soviet ideology of that time.

The visual component of postal production is studied as one of those that form the image of the master. On the Northern continent, preference was given to using the image of the master's self-portrait in 1840–1841; In turn, the postal products of the Ukrainian SSR are distinguished by the use, in addition to the self-portrait of 1840–1841, of photographs supported in the minds of postal documentation users by the traditional, "canonical" image of Kobzar.

The difference in the language design of postal products reproduced in the USSR and abroad is traced. It was established that the inscriptions on the stamps, envelopes and stamps of the logos of the postal production of the Ukrainian SSR were mainly in Russian, in some cases they were duplicated in Ukrainian. Inscriptions on similar postal units printed in other countries are presented in English or duplicated in Ukrainian.

Keywords: philately, Canadian and USA-post, envelope, stamp, T. Shevchenko's self-portrait.